

Carla Vall Duran

A la foguera!

arallibres

Títol: *A la foguera!*

Primera edició: març del 2024

© Dels textos: Carla Vall Duran

© D'aquesta edició:

Ara Llibres

Carrer del Perú, 186

08020 - Barcelona

www.aralibres.cat

© De la imatge de la pàgina 41: Arxiu Capitular Barcelona, Drets Reservats. Prohibida la reproducció total o parcial.

Direcció editorial: Joan Carles Girbés

Edició de taula i producció: Mònica N. Irún

Correcció: Núria Sourina i M. Mercè Riu

Impressió: Estellaprint

ISBN: 978-84-1173-050-1

Dipòsit legal: B 4665-2024

Tots els drets reservats als titulars del *copyright*.

A tu, Quique.

*No els creuries si m'acusessin de bruixa
i, també, m'estimaries si ho fos.
Gràcies per ser un amulet visible.*

*A la Itziar Castro, l'abadessa major
del nostre aplec de No eren bruixes.*

Taula

1. Introducció. No eren bruixes, eren dones	11
2. Inici de la cacera	21
3. La misogínia	31
4. Però, què feien les bruixes, realment? ...	47
5. Caçadors i advocats de bruixes	55
6. Els tribunals	81
7. Els judicis i les dones	93
8. El final de la cacera	111
9. Però, no eren bruixes per sàvies?	121
10. Els drets de les dones després de la cacera	139
11. Les dones ben educades	165
12. Bruixes d'avui, bruixes del dia	191
AGRAÏMENTS	199
BIBLIOGRAFIA	201

Introducció

No eren bruixes, eren dones

Crema, foc, i bull, barreja,
que el perol ja bombolleja!

Macbeth,

WILLIAM SHAKESPEARE

Quan tot va malament, s'ha de buscar un culpable en qui abocar l'odi i la frustració. Ens costa moltíssim acceptar que, de vegades, les desgràcies passen i no són culpa de ningú o bé la responsabilitat és tan difusa que hem de buscar contra qui dirigim el malestar que ens provoquen. Busquem qualsevol excusa: des de les males notes a la sequera, sempre intentem fugir d'estudi per allunyar aquest malestar de nosaltres mateixos.

Ara tenim la possibilitat d'accedir a internet i revisar tota la història de la humanitat per trobar exemples de persones o col·lectius sencers als quals es va acusar sense que haguessin comès cap delictes. Al llarg d'aquestes pàgines, revisarem des d'una perspectiva crítica un món a cavall de la llegenda i la història que ha apassionat moltes

generacions: les bruixes. Revisitarem la història per entendre com un dia tot Europa va llevar-se decidida a començar una campanya (des)organitzada de calúmnies que duria milers de dones a ser executades.

De cop, les que només eren veïnes es van tornar bruixes. No volaven amb escombres, ni invocaven el Diable per tenir-hi sexe. Tampoc feien res gaire especial com a remeieres, i moltes ni tan sols eren sàvies... Elles no van canviar, però sí que ho va fer la societat en què vivien. Continuaven sent dones igual de perilloses que al segle anterior, però la societat que les mirava ja no ho feia de la mateixa manera. És ben bé que no mirem les coses com són, sinó que hi veiem el que volem veure. Aquelles societats pobres i, de vegades, desgraciades, necessitaven un cap de turc.

No s'hi val a pensar que era només fruit de la ignorància de l'època. La difusió de missatges contra un segment de la societat a través de rumors ha passat sempre. També ara, en plena època de la difusió massiva de *fake news*, trobem gent que considera que els avions ens ruixen amb químics o que trenquen els núvols i que el govern impedeix la pluja. Així doncs, per més que canviï una societat, els mecanismes per difondre la mentida des de la por continuen sent els mateixos. I és que, per fer mal a algú, el primer pas és deshumanitzar-lo, impedir que se'l tracti com una persona.

Sembla que tot té menys èpica de la que ens han volgut fer creure i que no eren bruixes, eren dones. Malgrat

això, no pot ser més interessant entendre què va passar perquè tota la societat d'arreu d'Europa posés el punt de mira sobre les dones.

Per comprendre-ho, ens tocarà viatjar en el temps. Som a l'Europa de l'edat mitjana (en els segles XI a XV, perquè ens situem). Podem afirmar que hi ha hagut un període d'una certa bonança: s'ha produït un creixement econòmic i demogràfic que suposarà una crisi del model de societat feudal i que promourà l'aparició de noves formes i sistemes d'organització dels territoris.

Cap als inicis del segle XIV, aquesta bonança frena en sec a causa de grans fams i plagues, com ara la pesta negra, que va causar la mort de setanta-cinc milions de persones al món. A Europa, tampoc falten els conflictes polítics i socials, incloses les guerres. Pel que fa a Catalunya, la població es veu reduïda en un terç. A les zones rurals, s'abandonen masies i terres, fet que provoca, al seu torn, un nou efecte en les collites. La pesta també assola les ciutats. Barcelona perd prop de la meitat de la població en només un segle: cap al 1340 té uns quaranta mil habitants; i a mitjan segle XV, només vint mil.

A més, d'una manera semblant al que passava amb les bruixes, en la convulsa pugna religiosa i els canvis instaurats amb la Contrareforma, un cap de turc està en auge: la figura del jueu com a culpable de tot. L'antisemitisme culmina amb la seva expulsió de les corones de Castella i Aragó l'any 1492. D'altra banda, es manté la

fòbia contra les bruixes. En aquella època, encara no se'ls anomenava bruixes, sinó que se'ls deia fetilleres, sortílegues, conjuradores, endevines...

D'aquesta manera, des del segle XIII el poder comença a manifestar-se en contra de les fetilleres: des dels teòlegs que estan convençuts que el Diable intervé directament en la societat a través dels fetillers a una suposada conspiració dels seguidors del Diable contra els fonaments del cristianisme.

Paral·lelament, el famós tribunal de la Santa Inquisició és l'òrgan vinculat a l'Església catòlica que persegueix heretges i, per tant, també les acusades de bruixeria. Malgrat el que en puguem haver sentit, no és el tribunal que més «bruixes» ha perseguit, ni executat. La Inquisició només s'interessa per aquells casos en els quals hi ha algun tipus de vincle religiós amb la qüestió que s'ha de jutjar, i li són completament igual la resta d'assumptes, com ara les desgràcies personals: mort de nens i d'animals, pèrdua de collites... perquè els considera una qüestió civil. A més, aquest tribunal no va ser creat fins al segle XV, en temps dels Reis Catòlics, i va actuar, sobretot, en l'època moderna.

I mentrestant, què passa a Catalunya? Casa nostra es converteix en un autèntic epicentre d'excessos, d'execució de bruixes i de confessions sota tortura d'aquesta mena de crims. No obstant això, no ens consta que du-

rant els segles XII i XIII hi hagi indicis de risc o preocupació pel que fa a la pràctica de la bruixeria o fetilleria. Ara bé, que no en tinguem coneixement no vol dir que no es duguin a terme algunes d'aquestes pràctiques, però sí que ens dona a entendre que no és un tema rellevant per a la societat d'aquell moment.

En terres catalanes, tot això comença a passar a la darrerria de l'edat mitjana, des d'inicis del segle XV i fins pràcticament dos-cents anys més tard, a mitjan segle XVII, en plena edat moderna. En aquesta època, hi ha una falta important de perspectives econòmiques. Mentre alguns s'enrolen a les expedicions d'espòli i genocidi d'Amèrica, aquí creixen fenòmens com el bandolerisme. La misèria és molt comuna i, per tant, en una societat sense expectatives s'han de dissenyar solucions més fonamentades en les idees que no pas en el canvi material de la realitat.

Pel que fa a la bruixeria, podem trobar el primer punt d'inflexió en la tipificació legal del fenomen. De fet, tot apunta que és el primer cop que a Europa es regula com a delicte. Potser ens sembla una qüestió menor, però hem de pensar que la llei no només marca els límits socials tolerables, sinó que estableix una sèrie de normes comunes i regula una manera de pensar compartida. Ara bé, davant la pregunta de si primer hi ha la norma social o la norma jurídica, cal dir que és bastant probable que la llei existís després que hi hagués un ideari social prou assemtat per fer pensar que calia elaborar-la.

En qualsevol cas, el 1424 neixen les ordinacions de la Vall d'Àneu, al Pirineu català. És molt recomanable visitar l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu per veure com la recepta contra «el mal» va començar a casa nostra, tot i que ben aviat es va replicar en diversos punts d'Europa. Però, encara que en altres llocs la majoria d'executats per bruixeria eren homes, com a Suïssa, a Catalunya gran part de les víctimes eren dones.

El que va venir després és una mica més conegut: s'instauren més de dos segles de cacera de bruixes. Tenim gravada a foc la imatge de l'Església perseguint dones, però els textos notarials ens diuen que van ser els tribunals civils els que s'hi van acarnissar. De fet, algunes acusades van ser absoltes per la Inquisició.

No tothom va vetllar per la màniga ampla amb les exigències de la llei (cosa que va suposar l'execució a tort i a dret de dones), però oposar-s'hi també tenia conseqüències. Alguns dels qui s'hi oposaven eren acusats de ser els advocats de les bruixes... i és que les bruixes també tenien advocats! Però, com ens podem imaginar, només algunes es podien permetre tenir accés a aquests serveis.

En resum, el punt important és que tot això d'instar les caceres de bruixes i bruixots és nou i comença a finals de l'edat mitjana. Malgrat els antecedents que trobem en l'època romana i en textos esparsos, aquesta persecució mai fins llavors s'havia organitzat socialment. Per tant,

cal entendre que, gràcies al rumor —un context favorable per a l'agitació social i la misogínia existent—, aquesta idea va calant en la societat fins que es crea la idea de les bruixes. És a dir: hi ha un primer dia en el qual les bruixes es forgen com una sortida moral, religiosa, econòmica i emocional.

Per tal que ens ho puguem imaginar en l'actualitat, buscarem un exemple recent. Pensem en la nostra pròpia «pesta negra», és a dir, la covid-19. Les desgràcies passen, fins i tot en ple segle XXI. Tot i que cap de nosaltres es va llevar l'1 de gener del 2019 imaginant que, a finals d'any, una pandèmia assoliria el món, això va passar. Ningú va pensar que allò que estava succeint en un país que la majoria no hem trepitjat i que és molt lluny de casa nostra acabaria afectant-nos de ple. Fins i tot quan Itàlia agonitzava ens enviàvem mems mofant-nos dels nostres cosins enzes. Al final, la culpa sembla que la va tenir algú que es va halar un pangolí a la Xina. Així de senzill.

La conseqüència de tot allò és que vam acabar alguns mesos tancats a casa, enyorant el carrer com mai. El que abans ens feia mandra, ara, de cop, resultava preciós; els homes que es resistien a fer-se càrrec de les tasques domèstiques ara sortien en massa a comprar; i passades les primeres setmanes, totes les criatures volien tornar al col·legi. Però, ni un mes després del confinament, els efectes ja havien inundat el nostre benestar emocional i els plors no eren estranys en gairebé cap casa. Vam enyorar el món que havíem tingut, encara que abans ens ha-

via semblat impossible tenir-ne un de diferent. Viure una pandèmia ens va semblar la cosa més medieval que havíem viscut mai, però no ho era.

Tornem enrere. Segur que ningú va estripar la pàgina del calendari que encetava el segle xv pensant que aviat la culpa de tots els mals la tindrien una colla d'adoradores del Diable. O potser sí. Si bé una pandèmia no es pot planificar i una caça de bruixes sí, tenen en comú que ambdues situacions extremes van buscar un boc expiatori. Sembla que, en absència de pangolí cruspit per un senyor qualsevol a la Xina, es va haver de buscar la baula dèbil d'aquell moment, que eren majoritàriament les dones pobres, tot i que no només.

Aquest és el pretext a partir del qual comença la caça de bruixes, el fenomen de persecució, enjudiciament i execució de persones —sobretot, dones— a les quals s'atribueix la culpa de diversos mals. Per una banda, se les culpabilitza de ser portadores de desgràcies: la mort d'infants, males collites, esdeveniments climàtics com ara pedregades... Però també per ser pobres, dones, vídues o viure soles, dedicar-se a guarir o, fins i tot, no ser gaire devotes de la religió cristiana.

També cal tenir en compte que, quan es condemna-va les bruixes, se'ls confiscaven els béns. Les dones que tenien més recursos i eren acusades, fugien. Però fugir tampoc era una solució, ja que es convertien en estrange-

res i s'incrementava el risc que les acusessin de bruixes al lloc d'arribada.

La veritat és que els caçadors de bruixes tampoc eren els bons jans dels pobles, sinó més aviat personatges foscos que es van saber aprofitar de les circumstàncies per fer rodar el seu negoci particular. També els notaris que cobraven per pàgina, els executors, els que feien el patíbul... sí, les «bruixes» no morien cremades, morien penjades, ofegades en una lenta agonia. Efectivament, era una espècie d'espectacle públic que servia per redimir els mals del poble davant dels ulls de tothom i que, també, s'usava com un avís.

Així que, com podem veure, hi ha un batibull d'elements que van fer possible que aquesta bestialitat tingués lloc i es prolongués durant més de dos segles. De la caceria de bruixes, en creiem històries que no són certes i, en canvi, no en sabem alguns aspectes que van ocórrer de veritat. En definitiva, la majoria de dones acusades de bruixeria no havien fet res d'especial. No eren bruixes, eren dones.